

genomen met de uitgave van het „Oud Brabants Dorpsleven”. En veel genoeg moet het hem ook gedaan hebben, toen op de speurtocht naar de „Iares” op het portret van Rythovius de oude Van Gool himself zich met superieur meesterschap in de discussies mengde, omdat hij de ware volgorde van de vier versregels ontdekt had¹⁾. Dat zijn immers de ware genoegens van de tijdschriftredacteur: als zijn tijdschrift mensen aan het denken zet en reacties oproept en zo de lezers leert dat het voor de hand liggende niet altijd het juiste is. En dat aan het denken zetten is niet alleen gebeurd in die gesignaleerde hoogtepunten, maar eigenlijk in elk nummer van de 27 jaargangen.

Er is nog nooit een goede formule voor „heemkunde” gegeven, en dus ook nooit een afgebakende taak voor een redacteur van een heemkundig tijdschrift. In „Brabants Heem” heeft altijd veel archeologie gezeten; dat ligt aan de tijdsperiode waarin het is opgekomen; de tijd dat de wetenschap de schop van de romantische gravers in Brabants bodem overnam; de tijd van de ontdekking dat Brabant zo prehistorisch oud was. In diezelfde periode is in het Brabants erf ontzettend veel gaan veranderen, veel liefs gaan verdwijnen, veel machtigs gaan groeien; maar daarvan zal de toekomstige historicus weinig sporen vinden in dit tijdschrift. Ook dat komt dan op de kap van de hoofdredacteur. Hij heeft het niet gewild of niet gedurfd - ik weet het niet - om de verhitte discussies over de opbloei en/of de ontluistering van ons heem in de kolommen op te nemen. Het tijdschrift is daardoor geen spiegel van zijn tijd geworden. Wel een spiegel van de gelijkmoedigheid van de hoofdredacteur en van de meesten van zijn heemvrienden: ook „toen de tijd hier zeer wild was”, waren er genoeg kleine en grote geneugten te beleven aan het mijmeren over Brabants bonte verleden en heden. En zo staan er dus die 27 jaargangen in de boekerijen van Brabant en buiten Brabant en in de boekenkasten van veel abonnees: niet heel Brabant staat erin, wel een vriendelijk en toch eigenzinnig facet van de Brabantse mens uit deze tijd. En de ziel van Hein Mandos zit er in.

Een dankwoord dus aan Drs. H. Mandos voor de noeste ijver waarmee hij het tijdschrift Brabants Heem een generatie lang onder zijn hoede gehad heeft. Hij heeft voor zichzelf daarmee een monument opgericht dat hem blijvend zal eren.

H. BEEEX

OVER „ZEER OUDE LINDEN”

In vele gemeenten van Noord- en Zuid-Brabant bevinden zich zeer oude lindebomen, waaraan de volksmond, meestal ten onrechte, een veel te hoge ouderdom, reikend tot in het Romeinse tijdperk, toedicht. Op zoek naar gegevens hierover, vindt men in oorkonden en archieven weinig, wat hieromtrent houvast geeft.

De lindeboom werd, evenals de eik, op een Frankische driehoek geplant, waaronder dan de Germanen hun godsdienstig ritueel verrichtten en rechtspraken, maar ook in de Middeleeuwen en later rechtgesproken werd, terwijl vòòr boerderijen een aantal lindes werd geplant, om het rieten dak tegen de stormwinden te beschermen en eveneens vòòr boerenherbergen en uitspanningen, om de gelagkamer in de zomer koel te houden. In de hof vòòr of achter de herberg trof men een of meer lindebomen aan, met een rond plankier om de stam als tafel voor het te schenken.

¹⁾ Men zie echter p. 45.

gerstebier, terwijl men op houten banken hieromheen zat. Ook de mik of draaiboom boven de welput draaide vaak in een gaffel van een lindeboom. Dit veelvuldig voorkomen van de linde gaf dus geen aanleiding, om van een of andere planting melding te maken. Stuifmeelonderzoek van de bodem heeft trouwens uitgewezen, dat reeds in het boreale tijdperk (8000-5000 v. C.) naast de berk, den, wilg en eik, ook de linde werd aangetroffen. De thans in ons land meest voorkomende soort is de zomerlinde, welke van half juni tot half juli bloeit en dan in wijde omtrek aan haar heerlijke geur merkbaar is. Persoonsnamen als: Van der Linde(n), Verlinde(n) en Lindemans, plaatsnamen als Linden bij Rhenen en Linden bij Elst, Terlinden in Zuid-Limburg, een Hof ter Linden bij Antwerpen, de vroegere, uit de 15de eeuw stammende Lindenburg in Oosterhout en verder bedevaartsoorden als O.L. Vrouw ter Linde in Thorn (Limburg), in Thielt bij Aerschot en in Uden, O.L. Vrouw van de Lindt-Eindt in Oisterwijk, duiden evenzeer op een veel voorkomen van deze boom, die in de Middeleeuwen en later een belangrijke rol speelt in het volksleven en in de volksverleving. Rest nog te vermelden, dat onze voorouders thee zetten van lindebloesem.

De linde groeit de eerste tientallen jaren in het algemeen enige millimeters per jaar in de dikte, maar daarna legt zij het wat kalmer aan en neemt slechts één millimeter per jaar toe, wat een toename van de stamdoorsnede van twee millimeter betekent. Een boom uit de Frankische tijd, dit is plus minus 1400 jaar geleden, zou thans een doorsnede van $\pm 3,00$ m moeten hebben, maar die treft men nergens meer aan. Want het hout van de linde is erg zacht en sterk aan rotting onderhevig. Het is dus niet geschikt als timmerhout, ofschoon het wel gebruikt wordt voor houtsnijwerk en voor het klavier van een vleugelpiano, waaraan het dan een fijne klank verleent. Met de wilg, de populier en de es, heeft de linde het rotten van de takken en het hol worden van de stam gemeen, doordat het kernhout niet verhardt. Alleen het jonge spinthout in de buitenwand blijft leven en daardoor vormen deze bomen dus een gemakkelijke prooi voor bliksem en storm. Maar de linde is ook een taaie boom, die zich zelf, al is de oude stam weggerot, door een overvloed van luchtwortels, in leven houdt. Daarvan getuigen nog de lindebomen van Oisterwijk en Hilvarenbeek, waarvan de als lianen om elkander heenslingerende stamtakken van de wortelopslag vergeefs pogen, een nieuwe stam te vormen, tenzij zij daarin geholpen worden, zoals in Tilburg is geschied, waar men nog in de eerste decennia dezer eeuw door de vele stamtakken heen kon kijken; welke echter in latere jaren door een doelmatige behandeling van de Kon. Mij. voor Tuinbouw en Plantkunde, aaneen konden groeien tot een geribde stam. In dit verband zij vermeld, dat in Hilvarenbeek rekening gehouden werd met een mogelijk vroegtijdig te gronde gaan van de linde, waarom in de onmiddellijke nabijheid een jonge linde werd geplant. De oude boom dateert van 1676. De oude stam is, evenals die in Oisterwijk en Tilburg, vergaan, en wordt een zestal grillig gevormde stamtakken van de wortelopslag door ijzeren palen ondersteund, terwijl de stam door een reeks zitbanken omsloten is. De geschiedschrijver Jacob van Oudenhoven zegt, dat bij het instellen der markten in de 13de en 14de eeuw, onder het lommer der bomen linnenmarkt gehouden werd. Dat was de tijd dat de boeren vlas teelden, hun vrouwen het versponnen en zij zelf het garen tot linnen doek verweefden en ter markt brachten. Onder deze boom werd ook rechtgesproken en de geboden afgekondigd.

De Tilburgse lindeboom bood, zoals gezegd, eertijds eenzelfde beeld als die van Oisterwijk en Hilvarenbeek, terwijl toen de worteltakken op manshoogte over een houten balkwerk en ondersteund door een dubbele rij palen, werden geleid. Dat geschiedde reeds in 1638, zoals dorpsrekeningen uit dat jaar en over het tijdvak 1700-1873 uitwijzen, waarin sprake is van opbouw en onderhoud van de steunstoel, het plaatsen van banken onder de boom, het jaarlijkse scheren en snoeien en het leveren van materiaal zoals hout, ijzer (voor hekwerk rond de stam en klemhaken), singels, bindtouw en verf, want de steunstoel werd in de gemeentekleuren geel/blauw geleverd. Het was eertijds de gewoonte dergelijke bomen en ook die in buitenplaatsen, te snoeien in de vorm van een bol of van een regenscherm. Soms ook werd aan de kruin de vorm van enige verdiepingen gegeven, denkkelijk enigszins de vorm van Kempische torenspitsen nabootsende. In hun functie als gerechts-, gebode-, of marktboom bood dat onderschragen het voordeel van een uitgebreid bladerdak, dat bescherming gaf tegen regen en zomerzon. Vaak waren er ook banken onder geplaatst. De geschiedenis vermeldt ook nog, dat de lindeboom in Tilburg op de Heuvel in 1675 omgewaaid en gestut is. Blijkbaar was hij toen al niet zo gezond meer. In geschriften uit het midden der 19de eeuw wordt de boom vaak in lyrische bewoordingen verheerlijkt. In die tijd werd onder deze boom nog boter- en linnenmarkt gehouden en wordt verteld, dat de stam aan een samengewassen groep van verscheidene stammen deed denken, daarmede blijkbaar doelende op de tot stammetjes uitgegroeide wortelopslag van de reeds verrotte boom. Toch schijnt op het einde dier eeuw, de boom in een zodanige vervallen toestand te hebben verkeerd, dat in 1901 het gemeentebestuur van Tilburg er ernstig aan gedacht heeft, hem te rooien, wat gelukkig niet geschied is. Een tankafdeling van het Engelse bevrijdingsleger heeft echter in 1945 de onderschraging van de linde zodanig vernield en tevens een zware stamtak afgerukt, dat het gemeentebestuur het toen maar beter achtte, de gehele steunstoel en de omtuining van de stam te verwijderen, met behoud van slechts enkele opwaarts strevende stamtakken, waardoor, jammer genoeg, niets meer wijst op de oorspronkelijke vorm en het gebruik van deze linde in voorbije eeuwen.

De Lindeboom in Oisterwijk bevindt zich op het dorpsplein, vlak achter het gemeentehuis, dat gebouwd is op de plaats, waar vroeger een kapel, gewijd aan O.L. Vrouw van Mirakelen, ook genoemd O.L. Vrouw van de Lindt-Eindt, gestaan heeft. Dat dorpsplein heet De Lind, daarmede aangevende de belangrijke rol, die deze boom in het dorpsleven van weleer vervuld heeft. Jacob van Oudenhoven weet te vertellen, dat de Gelderschen, die in oorlog waren met de Hertog van Brabant, in 1388 Oisterwijk uitgeplunderd en de lindeboom verbrand hebben, „die gehouden wierde voor den grootsten en schoonsten boom van gantsch Nederlandt”. Dat geschiedde vermoedelijk tijdens een kampvuur onder deze linde, die daarna verder weggerot is, terwijl de veelvuldige luchtwortels het leven er in hielden. Wij zien haar thans als een wirwar van door wortelopslag gevormde stamtakken, door ijzeren palen ondersteund, van ver af de indruk wekkende van een boom met dikke stam. Het uit ca. 80 lindeboompjes bestaande Trouwlaantje op de Lind, dat in het verleden langs latwerk gesnoeid werd, is ook danig door rotting in verval geraakt doch wordt in 1975 door boomdeskundigen zoveel mogelijk met chemische middelen voor verder verval behoed.

Over Sint-Oedenrode, dat in de late Middeleeuwen nog stadsrechten bezat, vermeldt de Rooise geschiedschrijver Brock, dat in 1832 nog een lindeboom stond nabij de openbare drinkkuil, welke linde in later jaren werd gerooid. Denkelijk was hij toen zodanig in verval geraakt, dat de gemeente het beter achtte, een nieuwe boom te planten, want in het eerste kwart dezer eeuw stond nog een linde op de markt, maar het gemeentebestuur heeft toen de onvoorzichtigheid begaan, in de onmiddellijke nabijheid een openbaar privaat te plaatsen en zo is deze boom, door verzuring en overmatig stikstofgehalte van de bodem, te gronde gegaan. Onder deze linde was nog in het begin dezer eeuw een steunstoel aanwezig. Op de drietip van Nuenen treft men nog een door houten raamwerk onderschraagde lindeboom aan.

De linde van Sambeek, gemeente Boxmeer, staat op het erf en nabij de woning van de landbouwer Adriaan Stevens en is dus geen gerechts- of marktboom, zoals vele verhalen, hoewel zonder grond of bewijsvoering, luiden. De enige gegevens over deze boom treffen wij aan in het Boxmeers Weekblad van 19 Juli 1884, waarin dit blad vertelt, dat op de 13de dier maand „ook onze gemeente een aangrijpend ongeval overkomen is bij het onweder van dien dag, doordat aan onze forsche eerbiedwaardige linde, die als een van de weinige prachtexemplaren van ons Koninkrijk beroemd is en als een schutspatroom eeuwen over deze gemeente de wacht houdt, twee zijner schoonste takken door een windvlaag zijn ontruikt, waardoor haar al het schone is ontnomen”. Op 31 Augustus 1901, als een storm deze oude lindeboom van haar kruin beroofd heeft, schrijft de krant in dichtelijke trant: „De oude linde, die als een reus Goliath zoveel jaren, ja eeuwen, met de meeste attentie de ingang van ons dorp aan de zuidzijde heeft bewaakt, is zwaar gewond neergestort. Het was de trots van Sambeek. Vreeselijk kraakte het, toen het feit plaats greep. De westelijke adem wierp haar neer en ontnam haar haar kroon en fierheid. Als de stormen spreken, wat niet buigt moet breken!” En in dezelfde stijl wordt dan verder een loflied over deze oude boom en zijn verleden gezongen. De Sambeekse linde was dus een eeuw geleden al nagenoeg aan het wegtrotten. In het jaar 1974, toen de stam reeds vergaan was en de boom slechts bestond uit een warnest van zes of zeven, uit wortelopslag gevormde en deels met elkaar vergroeide stamtakken, die op een afstand de indruk wekken van een forse, brede stam, gaf het gemeentebestuur van Boxmeer aan de Gebroeders Coppijn, de befaamde boomchirurgen uit het Utrechtse Groenekan, opdracht tot herstel van deze oude linde, welke karwei drie weken in beslag genomen heeft, 300 meter staaldraad nodig maakte en 12.000 Gulden heeft gekost. Zij is volgens Staatsbosbeheer 12 tot 13 eeuwen oud en een winterlinde.

In Eindhoven werd omstreeks 1900 onder de lindeboom op de markt nog markt gehouden. Een afbeelding van die linde uit die tijd vertoont de boom, omschanst tot manshoogte met een vierhoekige, naar boven zich versmallende, houten schutting, om de boom tijdens marktdagen te beschutten tegen paarden, vee en karwielen. In Eersel ging men omstreeks 1800 ter beevaart naar een lindeboom nabij de kerk en was er sprake van zijn genezende kracht voor allerlei ziekten, vooral voor de koorts, waartoe men naalden in de bast stak. De linde van Ter Braake, van de voormalige Commanderie Ter Braake der Oude Tempeliers, nabij het kerkdorp Riel onder Alphen, is in 1924 omgehouden, waardoor dit zes eeuwen oude natuurmonument tot het verleden behoort. De linde aan de Schans, eertijds Heikant geheten, onder Tilburg, heeft oorspronkelijk gehoord bij de boerderij met brouwerij van de familie

Witlox, op welker erf hij stond en is dus geen magische boom, zoals door velen ten onrechte wordt gedacht. In het openlucht-museum van Genk-Bokrijk nabij Hasselt bevindt zich een nagebootste „Frankische driehoek”, waarop men, bij gebrek aan een bruikbare linde, van een zich daar bevindende eik gebruik gemaakt heeft, om daaronder een stenen dingbank (d.i. gerechtsbank) van vroeger tijden te plaatsen. De lindeboom van Retie is al zeer oud en zwaar ondersteund. Deze dorpslinde, waaronder nog in 1891 de wekelijkse botermarkt gehouden werd en eertijds ook de vergaderingen van de schepenen en het jaargeding (vergadering) van de hele dorpsgemeenschap plaats had en rechtgesproken werd, was in drie bolvormige verdiepingen gesnoeid. Een daaronder aangetroffen vondeling kreeg de naam van Lucia onder de Linde. De linde van Westerlo, geschat op 400 jaar oud, is wel de schoonste van de bewaarde lindebomen en derwijze gesnoeid, dat er onderaan een horizontaal vlak is bekomen en daarboven een bol. Een boom met bolvorm van 100 à 150 jaar oud, stond te Zoerle-Parwijs bij Westerlo. De lindeboom te Zoersel, op 5 à 600 jaar geschat, eveneens in de Antwerpse Kempen, is zeer bekend en heeft een bolvormige kruin. Te Heyst-op-den Berg, Provincie Antwerpen, stond er nog in 1706 een lindeboom tussen de kerk en het schepenhuis, zodat de schepenen konden recht spreken onder de lindeboom, als het weder het toeliet.

In Arendonk staat midden op het marktplein, Vrijheid geheten, één enkele boom, een linde, als vrijheidsboom na de Eerste Wereldoorlog daar geplant.

Soorgelijke oude lindebomen treft men eveneens aan in Middelbeers, Oirschot, Bergeijk, St.-Michielsgestel, Terheyden en verder in Meerle, Averbode, Tongerlo en Hoogstraten, met schattingen van ouderdom van 200, 500, en zelfs 800 jaren, doch men dient wel te bedenken, gezien het bovenstaande, dat in de meeste gevallen, de oorspronkelijke stam wel niet meer aanwezig zal zijn. De hoogte van een lindeboom zegt overigens niets omtrent de ouderdom. Een vrijstaande boom stoelt meer uit. Tussen andere geplaatst, is de boom gedwongen, zijn nodige licht hogerop te zoeken. Ook de omvang van de stam zegt weinig over de ouderdom, daar aangegroeide wortelopslag aan het ondereind van de stam een aanzienlijke verdikking teweegbrengt, zoals een lindelaan in het landgoed De Oude Warande onder Tilburg duidelijk laat zien.

Al deze lindebomen zijn levende monumenten uit het verleden en dienen dus met zorg en deskundigheid behandeld te worden.

J.B. BOLMERS

Bronnen:

Gem. Archief Tilburg, Oud Archief Visvliet, nrs. 295, 432, 466; dossier L.G. de Wijs.
Streek-archief Oosterwijk, J. Ritzema Bos en F.A. Holleman.

Literatuur:

Aa, A.J. van der, Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden, 13 delen, Gorinchem 1839-51.
Beek, P. van, De Slotjes in Oosterhout, in: Nieuwsblad van het Zuiden, 7 december 1974.
Brouwer, P.C. de, De geschiedenis van Hilvarenbeek tot 1813, Hilvarenbeek 1947.
Calcar, Elise van, Tilburgsche mijmeringen, 's-Hertogenbosch 1851.
Coolen, A., Land en Volk van Brabant, Amsterdam 1950.
Coolen, A., Het Brabantse dorp, in: Het Nieuwe Brabant I, 's-Hertogenbosch 1952, p. 147-175.

Hanewinkel, Steph., Reize door de Majorij van 's-Hertogenbosch in den jaare 1798-99, 2 delen, Amsterdam 1799-1800.

Hanewinkel, Steph., Geschied- en aardrijkskundige beschrijving der stad en meierey van 's-Hertogenbosch, Nijmegen 1803.

Krekelberg, G., De linde, in: Tijdschrift van de Nederlandse Heidemaatschappij, 1935.

Nijnanten, A.L.C.A. van, De geologische opbouw van Noord-Brabant, in: Het Nieuwe Brabant I, 's-Hertogenbosch 1952; p. 9-42.

Taxandria (Bergen-op-Zoom), jg. 27, 1920; jg. 35, 1928.

Inlichtingen mocht ik ontvangen van:

B. & W. van Boxmeer.

B. & W. van St.-Michielsgestel.

B. & W. van Terheyden.

A. van Breugel, St.-Oedenrode.

Ir. A.F. ten Bruggencate, Dienst Landinrichting, Tilburg.

F. Cayers, archivaris Abdij Averbode.

J. Knippels, hoofd plantsoenendienst der gemeente Tilburg.

H. de Kok, archivaris van Turnhout.

T. van den Oever, boomkweker, Haaren N.Br.

J. de Pauw, archivaris van Arendonk.

G.J. Rehm, streekarchivaris, Oosterhout.

Dr. H.A.M. Ruhe, Hilvarenbeek.

Dr. J. Weyns, conservator Openluchtmuseum Bokrijk.